

silicileriyle temas kurmak amacıyla Mısır ve Mağrib şehirlerine seyahatler düzenlemiştir. Ahmed b. Ernî eş-Şinkitî (ö. 1913) Moritanyalı önemli Ticânî âlim ve müelliflerindedir.

el-Hâc Ömer el-Fütî'nin yanı sıra el-Hâc Mâlik Siy ve Muhammed Hâfız'ın halifesi Mevlûd Fâl, Ticânîyye'nin Senegal'de yayılmasını sağlayan önemli isimlerdir. el-Hâc Mâlik Siy, Fransız hâkimiyeti altında bulunan ülkesinde eğitimini üstlendiği modern eğitim kurumları tesis etmeye çalışmış, halifelerinin faaliyetleriyle Ticânîyye XX. yüzyılda Senegal'de güçlü bir siyasî akım haline gelmiştir. Moritanya, Nijer, Nijerya, Gambia, Gine Bissau, Fildişi Sahili, Gana ve Togo'da geniş bir mürid kitlesi bulunan İbrâhim Niyâs da Senegalli önemli bir Ticânî şeyhidir. Batı Afrika'da etkili olan Ticânî şeyhlerinden Şeyh Hamallah, Fransızlar'a karşı mücadeleye girişen Ticânîyye'ye diğer müslüman grupların katılması için çalışmıştır. 1935 yılında gözetimine alınıp Fransa'ya götürülen Şeyh Hamallah'ın iki yıl sonra ülkesine dönmesine izin verilmiştir. 1940'ta Cezayir'de tutuklanıp on yıl hapse mahkûm edilmiş, 1942'de Cezayir'den Fransa'ya götürülmüş ve ertesi yıl burada kaldırıldığı hastahane'de vefat etmiştir. Şeyh Hamallah, mensuplarınca Ticânîyye'nin Hamâlîyye kolunun kurucusu kabul edilir (bk. HAMÂLİYYE).

Ticânîyye, II. Abdülhamid'i ziyaret eden bazı Ticânî şeyhleri vasıtasıyla İstanbul'da çok sınırlı da olsa tanınma imkânı bulmuştur. Ticânîyye'nin Sudan'da yayılmasını sağlayan Şeyh Muhammed Muhtâr, Dârfür Sultanı Ali Dînâr'ın elçisi olarak İstanbul'a gelmiştir. II. Abdülhamid'in Ticânîyye'nin bütün Afrika'daki yaygınlığından İslâm birliği siyaset bağlamında yararlanmak istediği, 1897'de İstanbul'a gelen Sîdî Muhammed el-Ubeydî ile görüştüğü ve İstanbul'da bir Ticânî zâviyesi açıldığı kaydedilmektedir. Ancak son dönemlerde hazırlanan İstanbul tekkelerine dair listelerde Ticânîyye tarikatına ait bir tekke görünmemektedir. Bununla birlikte 1342 (1923) yılında İstanbul'da basılan *Risâle-i Evrâd-ı Ticânîyye*'nin kapağında, risâlenin Eyüp Baba Haydar mahallesindeki Ticânî dergâhı postnişini, Fetvâhâne-i Âlî müsevvidlerinden Mehmed Can Zeki Efendi tarafından hazırlandığı kaydedilmektedir. Bu bilgiye dayanılarak adı geçen dergâhın İstanbul'da faaliyette gösteren ilk ve tek Ticânî dergâhı olduğu söylenebilir. İstanbul'a gelen diğer Ticânî şeyhi Muhammed b. Fâzîh, Abdülhamid tarafından karşılanmış,

padişah kendisine bütün Osmanlı eyaletlerinde seyahat etme hakkı tanıyan bir belge vermiştir. Ticânîyye Türkiye'de, 1906'da Ankara'da doğup hukuk tahsili yapan Kemal Pilavoğlu'nun Ticânî şeyhi olduğu iddiasıyla 1940'lı yıllarda ortaya çıkmasından sonra gündeme gelmiştir. Müridlerinin giriştiği bazı siyasal ve provokatif eylemler sebebiyle 1952'de yargılanıp mahkûm edilen Kemal Pilavoğlu mecburi ikamete tâbi tutulduğu Bozcaada'da vefat etmiştir (1977). Ticânîyye üzerine Batı'da çok sayıda çalışma yapılmıştır (önemlileri için bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Tayyib b. M. el-Hasenî, *el-İfâdetü'l-Ahmedîyye li-müridi's-sa'âdeti'l-ebediyye*, Kahire 1971; Ali Harâzîm el-Mağribî, *Cevâhirü'l-me'ânî ve bulûğu'l-emânî fi fe'zî seyidi Ebi'l-Abbâs et-Ticânî*, Kahire 1397-99/1977-79, I-II; Ömer b. Saîd et-Fütî, *Rimâhu hizbi'r-rahîm* (Ali Harâzîm el-Mağribî, *Cevâhirü'l-me'ânî* içinde); Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 210; M. Rinn, *Marabouts et Khouan: Etude sur l'Islam en Algérie*, Alger 1884, s. 416-452; M. el-Arabî es-Sâih, *Buğyetü'l-müstefîd li-şerhi Münyeti'l-mürîd*, Kahire 1393/1973; *Tomar-Halvetiyye*, s. 85; Mehmed Can Zeki, *Risâle-i Evrâd-ı Ticânîyye*, İstanbul 1342; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, IV, 207-212; Ahmed b. Muhyiddin et-Ticânî eş-Şinkitî, *el-Fütühâtü'r-rabbâniyye fi't-terbiyeti'l-Ticânîyye*, Kahire 1952; J. S. Tringham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1970; a.mlf., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, tür.yer.; a.mlf., *The Influence of Islam upon Africa*, London 1980; Ahmed el-Ayâşî Sükeyrec, *Ref'u'n-nikâb ba'de keşfi'l-hicâb 'ammen telâkâ ma'a's-Şeyh et-Ticânî mine'l-aşhâb*, Rabat 1971; Seyyid Muhammed eş-Şinkitî, *Mevlidü't-Ticânî*, Kahire, ts.; B. G. Martin, "A Short History of the Khalwati order of Dervishes", *Scholars, Saint and Sufis* (ed. N. R. Keddie), Berkeley-Los Angeles 1972, s. 275-305; a.mlf., *Sömürgencilik Karşı Afrika'da Sufi Direniş* (trc. Fatih Tahtlıoğlu), İstanbul 1988, s. 65-67, 91-129; a.mlf., "Ticânîler ve Muhalifleri: Gana ve Togo'daki İslamla İlgili Yeni Gelişmeler", *İslâm Dünyasında Tarikatlar* (nşr. A. Popovic – G. Veinstein, trc. Osman Türer), İstanbul 2004, s. 541-558; Mervyn Hiskett, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 250-254; L. Brenner, *West African Sufi*, London 1984, s. 35-45; Amadou Makhtar Samb, *Introduction à la Tariqah tidjaniyya, ou voie spirituelle de Cheikh Ahmad Tidjani*, Dakar 1994; Abdülazîz el-Aydi et-Ticânî, *el-Beyân ve't-tebyîn 'alâ enne's-şeyhe't-Ticânî min ekâbiri'l-ârifîn* (nşr. Ahmed M. Hâfîz et-Ticânî), Kahire 1996; Abdelaziz Benabdellah, *la Tijânia: Une voie spirituelle et social*, Marrakech 1999; *la Tijâniyya: Un confrère musulmane à la conquête de l'Afrique* (ed. J.-L. Triaud – D. Robinson), Paris 2000; Ahmed el-Ezmi, *e't-Tarîkatü't-Ticânîyye fi'l-Mağrib ve's-Südânî'l-ğarbi*, Muhammediye 1421/2000, I-III; Jamil M. Abun-Nasr, *The Tijaniyya*, London 1965; a.e.: *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticânîyye ve Tekrür Hareketi* (trc. Kadir Özköse), Ankara 2000; a.mlf., "al-Tidjâni", *EP* (İng.), X, 463-464; a.mlf., "Tidjaniyya", a.e., X, 464-466; Mustafa Tekin, "Ticânîlik", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmçılık* (haz. Ya-

sin Aktay), İstanbul 2004, s. 260-263; Abdurrahman Kân, *el-Hâc 'Ömer el-Fütî ve hareketühü fi ğarbi İfrîka: 1797-1864*, Dakar-Senegal, ts.; Ubeyde b. Muhammed et-Tiştî, *Mizâbü'r-raḥmeti'r-rabbâniyye fi't-terbiye bi't-tarîkati't-Ticânîyye*, Beyrut 2008; W. M. Johnson, "The Tijaniyya Sufi Brotherhood Amongst the Idaw 'Ali of the Western Sahara", *The American Journal of Islamic Studies*, I, Plainfield 1984, s. 79-81; S. M. Lliteras, "The Tijaniyya Tariqa in Cape Town", *Journal for Islamic Studies*, XXVI, South Africa 2006, s. 71-91; R. Seeseman, "Three İbrâhims: Literary Production and Remark of the Tijaniyya Sufi Order in Twentieth-Century Sudanic Africa", *WJ*, XLIX (2009), s. 299-333; Pervâne Urücnîyâ, "Ticânîyye", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 557-560; Ali Rizâ İbrâhim, "Ticânîyye", *DMBİ*, XVI, 616-620.

 KADİR ÖZKÖSE

TİCÂNÎ, Muhammed b. Ahmed (محمد بن أحمد التجاني)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed
b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım
et-Ticânî et-Tûnisî
(ö. 712/1312)

Divânü'r-resâil kâtibî, edip ve şair.

Tunus'ta doğdu; birçok âlim ve devlet adamı yetiştiren köklü bir aileye mensuptur. Mağrib-i Aksâ'da yaşayan Ticân kabilesinden olan büyük dedesi Ebû'l-Kâsım, Muvahhidler'in ordusu içinde İfrîkiyye'ye gelerek Tunus'a yerleşmişti (555/1160). Babası Ahmed ve amcası İbrâhim, Hafsî sarayında önemli görevler üstlenmişlerdi. Oğlu Abdullah, *Rihletü't-Ticânî* müellifi meşhur seyyah'tır. Muhammed et-Ticânî babasından ve İbnü'l-Ebbâr, Ebû Muhammed İbn Bürtule, Ebû'l-Abbas İbnü'l-Gammâz el-Belensî, Hasan b. Ömer el-Hevârî et-Trablusî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. İbnü'l-Ebbâr'dan bütün eserlerini rivayet icâzeti aldı. Muhtemelen Tunus Hafsî sarayında tuğrakeş (kâtibü'l-alâme) olan hocası İbnü'l-Ebbâr vasıtasıyla daha genç yaşta ikden Divânü'l-inşâ'da kâtip olarak görev aldı. Cezayir'in Bicâyê şehri Hafsî Emîri Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ebû İshak İbrâhim'in isteği üzerine 684 (1285) yılında oraya gitti ve tuğrakeşlik görevine tayin edildi. İbnü'l-Ahmer'in Ticânî'ye görev veren Bicâyê emîri olarak zikrettiği Abdülazîz b. İbrâhim, Ebû Zekerîyyâ'nın kardeşi Ebû Fâris'tir. Ebû Fâris'in 682'de (1283) İbn Ebû Umâre ile yaptığı savaşta öldürülmesinden iki yıl sonra Ebû Zekerîyyâ Bicâyê'de istiklâlini ilân etmiştir (İbnü'l-Şemmâ', s. 78; Brunschwig, s. 117-118, 134). Sultan Ebû Asîde II. Muhammed zamanında (1295-1309) Emîr Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Ahmed el-Lihyânî başvezirliğe tekabül eden "şeyhü'l-muvahhi-

TİCÂNÎ, Muhammed b. Ahmed

dfin" makamına gelince Ticânî'yi tekrar Tunus'a çağırıp ona Dîvânü'r-resâil'de yüksek bir görev verdi; Ticânî muhtemelen vefatına kadar bu görevini sürdürdü. İbnü'l-Ahmer, Ticânî'nin ölüm tarihini vermez. Ticânî'nin arkadaşı Ebû'l-Kâsım b. Abdülvehhâb b. Kâid el-Kelâî'den onun vefatı sırasında bile şiir yazdığına dair bir nakilde bulunan İbnü't-Tavvâh 712 (1312) yılında öldüğünü kaydeder (*Sebkü'l-makâl*, s. 168). Çağdaş araştırmacılardan Hasan Hüsnî Abdülvehhâb kaynak göstermeden Ticânî'nin 710'da (1310-11) vefat ettiğini söyler (*Rihletü't-Ticânî*, Hasan Hüsnî Abdülvehhâb'ın takdimi, s. 18).

Hafsî sarayındaki resmî görevleri yanındadır edip ve şair olarak tanınan Ticânî'nin şiirlerinden bazı parçalar çeşitli kaynaklarda günümüze ulaşmıştır. Tarihçi İbnü't-Tavvâh ondan ders almamakla birlikte kendisiyle çok görüştüğünü, umumi ve mutlak icâzet aldığını, edebiyat dışında bir meziyeti bulunmadığını, iyi bir şair olduğunu ve çok sayıda methiye yazdığını belirtir ve bir mersiyesini kaydeder (*Sebkü'l-makâl*, s. 68; bazı kasideleri için bk. Ticânî, s. 129-130, 198, 234; Ahmed et-Tavvîlî, s. 267-272). Kadın-erkek ilişkileri ve cinsel konulara dair oğlu Abdullah et-Ticânî tarafından yazılan *Tuhtetü'l-'arûs ve nüzhetü'n-nüfûs* adlı eser yanlışlıkla babasına nisbet edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1301; nşr. Ebû Hâcer, Kahire 1987; nşr. Fuâd Şâkir, Kahire 1990; nşr. Celîl Atıyye, London 1992; nşr. Salâh Ebû's-Suûd, Kahire 2003).

BİBLİYOGRAFYA :

Ticânî, *Rihletü't-Ticânî*, Tunus 1377/1958, s. 129-130, 198, 234; ayrıca bk. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb'ın takdimi, s. 17-19; İbnü't-Tavvâh, *Sebkü'l-makâl li-fekki'l-'ikâl* (nşr. M. Mes'ûd Cübârân), Beyrut 1995, s. 67-68, 165-168; İbnü'l-Ahmer, *Müstevda'u'l-'alâme* (nşr. Muhammed et-Türkî et-Tünisî – Muhammed b. Tâvîlî et-Tivvânî), Tivvân 1384/1964, s. 34; İbnüş-Şemâmâ, *el-Edilletü'l-beyyinetü'n-nürâniyye fi mefâhiri'd-devleti'l-Haşîyye* (nşr. Tâhir b. Muhammed el-Ma'mûrî), Tunus 1984, s. 78; Ayyâşî, *er-Rihletü'l-'Ayyâşîyye*, Rabat 1397/1977, II, 252; Serkîs, *Mu'cem*, I, 650-651; Brockelmann, *GAL*, II, 334; *Suppl.*, II, 368; Muhammed el-Arûsî el-Matvî, *es-Saltanatü'l-Haşîyye*, Beyrut 1406/1986, s. 254, 286, 292, 298; R. Brunshvîg, *Târîhu İfrîkiyye fi'l-'ahdi'l-Haşî* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1988, s. 117-118, 134; Muhammed en-Neyfer – Ali en-Neyfer, *'Unvânü'l-erib 'ammâ neşe'e bi'l-bilâdi't-Tünisiyye min 'âlimin edib*, Beyrut 1996, I, 279-283; Ahmed Haddâdî, *Rihletü İbn Rüşeyd es-Sebtî*, Rabat 1424/2003, I, 328; Ahmed et-Tavvîlî, *el-Edeb bi-Tünis fi'l-'ahdi'l-Haşî*, Tunus 2004, s. 267-272; M. Plessner – [Tâieb el Achèche], "al-İdjânî", *EI²* (İng.), X, 462-463; Münîr Ruveysî, "et-Ticânî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed", *Mu.AJ*, IV, 401-403.

AHMET ÖZEL

TİCÂNİYYE

(التجانية)

Ahmed et-Ticânî'ye

(ö. 1230/1815)

nisbet edilen tarikat

(bk. TİCÂNÎ, Ahmed b. Muhammed).

TİCARET

Kâr amaçlı mal mübadelesi mesleğine ticâret, bu mesleğin mensubuna tâcîr (çoğulu tüccâr) denir. Bir görüşe göre ticaret Arapça'ya Ârâmîce ve Süryânîce'den geçmiş olup aslı tiggârâ ve tâgûrtâdır. Akkadca'da "tâcîr, ithalâtçı, acente" anlamında t/damk/gâru ve Sumerce'de damgâr kelimeleriyle de ilişkilidir (Jeffery, s. 90-91). Bazı kaynaklardan Câhiliye Arapları'nın ticareti içki alım satımıyla özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır (İbnü'l-Esrî, I, 181). Üretim-tüketim bağlantısını sağlayan ara iktisadî aşamayı oluşturan ticaretle bey' ve şîrâ' kelimeleri arasında umum-husus ilişkisi vardır. Ticaret kelimesi yedisi Medine'de inen sekiz âyette dokuz yerde geçer (el-Bakara 2/16, 282; en-Nisâ 4/29; et-Tevbe 9/24; en-Nûr 24/37; Fâtır 35/29; es-Saf 61/10; el-Cum'a 62/11) ve genel hukukî düzenlemeden söz eden ikisi hariç (el-Bakara 2/282; en-Nisâ 4/29) bu âyetlerde, ticaretin simgelediği kısa vadeli dünyevî kazanca odaklananları uyurup âhiretteki gerçek kazanıma yönlendirme ve ticarî işlemlerin müminleri Allah'ı hatırlamaktan alıkoymasını engelleme amacı ön plandadır. Nisâ sûresinin 29. âyetinde insanlara karşılıklı rızaya dayanan ticaret imkânı varken haksız yollara tevessül edilmemesi uyarısı yapıldıktan sonra hukukî ve ticarî işlemlerin aldanma ve aldatmadan uzak, açık ve güvenilir biçimde tarafların bilgi ve hür iradesiyle gerçekleştirilmesi ilkesi vurgulanır. Bu anlamda ticaret İslâm'da övülmüş ve Hz. Peygamber, "Güvenilir, dürüst tâcîr peygamberler, siddıklar ve şehidlerle beraberdir" (*Müşned*, III, 437; İbn Mâce, "Ticârât", I; Tirmizî, "Büyû", 4); "Rızkın onda dokuzu ticarettedir" (İbn Hacer el-Askalânî, VII, 352) buyurmuştur. "Muhakkak Allah'tan korkan, iyilik yapan ve doğru olanlar dışındaki tâcîrler kıyamet günü fâcirler olarak diriltilecektir" meâlindeki hadis (*Müşned*, III, 428, 444; İbn Mâce, "Ticârât", 3; Tirmizî, "Büyû", 4; Dârimî, "Büyû", 7), ticarî işlemlerde harama düşme konusunda âzami dikkatin gösterilmesi uyarısını yansıtmaktadır. Usulüne

uygun yapıldığında ticaret helâl kazançın en yaygın, tabii ve meşrû yolu olduğu gibi insanlar arasında malların mübadelesini sağladığı, ihmali durumunda herkesin zarara uğrayacağı göz önüne alınarak bu mesleğin icrası farz-ı kifâye, tâcîrin meslek hükümlerini öğrenmesi farz-ı ayın sayılmıştır. Nitekim Hz. Ömer ahkâmını bilmeyenleri ticarettten sakındırmıştır. Halifenin sahâbeye ticareti yabancılara veya kölelere kaptırıp onların egemenliği altına girmemeleri konusundaki tavsiyesi de bu bağlamda ele alınmalıdır.

İslâm ticaret hukuku çerçevesinde hür iradeyi tam yansıtmayan faizli ve hileli muameleler, kumar / şans oyunu niteliğindeki mülâmese, münâbeze, müzâbene gibi ve garar içeren muhâkale, muhâdara gibi Câhiliye ticaret usullerinin yanı sıra aldatıcı reklamcılık, yalan yere yemin, musarrât (satışa çıkarılacağı için sütü bir müddet sağılmamış hayvan) ve çalıntı malların piyasaya sürülmesi haram kılınmıştır. Pazarla mal getirenlerin yolda karşılaşıp piyasaya fiyatını öğrenmeden mallarını ellerinden ucuza alma (telakkî'r-rukbân), ihtikâr*, neceş, devam eden bir pazarlık üzerine pazarlık (bk. MÜSÂVEME), bir satışta iki satış, malın ayıbını gizleme ve etiket bilgilerinde sahtekârlık yasaklanmıştır. Bunlara sağlığa zararlı içeriğe sahip ürünlerin ticareti de katılabilir. Esasen söz konusu yasaklar standart ürünlerin bulunmadığı, dolayısıyla ticaret metânının başta fiyat, kalite ve ölçüsünden şüphe edildiği, yeterince açıklık ve bilgi dolaşımının bulunmadığı o piyasalarda bilinmezlik ve belirsizliğin yanı sıra -bununla da bağlantılı biçimde- fâhiş haksız kazançlar doğurması mümkün bütün işlemleri içermektedir. Hür insan; meyte, içki, domuz, kan, put, kumar ve falcılık aletleri gibi tüketimi veya kullanımı haram kılınmış necis şeyler; mâdum ve ihraz edilmemiş sahihsiz mallar ile müstehcen neşriyat ticareti yasak olan kalemlerdir. Fıkıh kitaplarında alım satımla başlayan ayrı ayrı akid türleri ve konu başlıkları altında ayrıntılı biçimde ele alınan muâmelât bölümü, bir bütün halinde aynı zamanda ticarî işlemlerin temel fikhî çerçevesini dinî ve ahlâkî yönüyle beraber çizmekte, bu alandaki temel yasaklama ve sınırlamaların yanı sıra kural ihlallerinin hukukî sonuçlarını da vermektedir. Ticaret mallarının zekâta tâbi olması, zekâtın sarf yerleri arasında yolda kalmışlarla borçluların da sayılması ve ödeme imkânı bulunmayan borçlulara devlet desteği sağlanması girişimcilerin dayanışma ruhunu ve risk yüklenme cesa-